

EESTI VARAUSAJA UURIMINE 21. SAJANDIL

Aivar PÕLDVEE^a ja Marten SEPPEL^b

^a Tallinna Ülikool, humanitaarteaduste instituut, ajaloo, arheoloogia ja kunstiajalookeskus, Narva mnt 25, 10120 Tallinn, Eesti; poldvee@tlu.ee

^b Tartu Ülikool, humanitaarteaduste ja kunstide valdkond, ajaloo ja arheoloogia instituut, Ülikooli 18, 50090 Tartu, Eesti; marten.seppel@ut.ee

Viimased veerandsada aastat on andnud Eesti ajalookirjutusele „varausaja“ – selline periodiseeriv määratlus eestikeelsetes uurimustes enne 1990. aastaid puudus. Laias laastus hõlmab varausaja ajalooperiood kolme sajandit (1500–1800). 1990. aastatest alanud põlvkonnavahetuse esimeseks oluliseks tulemuseks võib pidada kolme mitmekõitelise üldkäsitluse ilmumist. Alates millenniumivahetusest on ajaloolaste doktoritööde arv, sh varausajast (kokku üle 30), plahvatuslikult kasvanud. Käsikäes avastusliku ja uuendusliku uurimistöega on käinud temaatiline avarustumine ja jõudsalt laienenud allikaline baas. Lagunenud on distsipliin eraldavad barjäärid ning muutunud ka kirjutusviisid ja vaatlusnurgad. Viimase paarikümne aasta 16.–18. sajandi uurimise teemavalikus ei domineeri enam poliitiline ajalugu, agraarajalugu ega ajalooline demograafia, vaid kultuuriajalugu, seda kõige laiemas tähenduses.

Varausaja määratlemisel ei leidu täielikku üksmeelt, kuid laias laastus hõlmab see ajalooperiood kolme sajandit, mida piiritlevad umbkaudu aastad 1500–1800.¹ Varauusaega nähakse eeskätt üleminekuajana, mil veel kostis keskaja kaja, kuid kujunesid välja uusajale olulised suundumused.² Võiks öelda, et varauusaeg oli omal moel *medium aevum*. Lääne-Euroopas võib alates 1970. aastatest nii historiograafias

¹ Inglisekeelses ajalookirjutuses on levinumaks varausaja dateeringuks 1500–1800 või 1450–1750, aga varausaja alguseks on pakutud ka renessansiajastut või nn musta surma ehk u 1350. aastat. Kesk-Euroopas ja Saksa aladel dateeritakse varauusaega valdavalt 1500–1800. Nt **Scott, H.** Introduction: ‘early modern’ Europe and the idea of early modernity. – The Oxford handbook of early modern European history, 1350–1750, vol. I: Peoples and place. Ed. by H. Scott. Oxford University Press, Oxford, 2015, 1–33; **Neuhaus, H.** Die Frühe Neuzeit als Epoche. – Die Frühe Neuzeit als Epoche. Hrsg. v. H. Neuhaus. (Historische Zeitschrift, Beihefte, N.F., 49.) Oldenbourg, München, 2009, 1.

² Vt näiteks: **Duindam, J.** Early modern Europe: Beyond the strictures of modernization and national historiography. – European History Quarterly, 2010, 40, 4, 607; Interpreting early modern Europe. Ed. by C. S. Dixon, B. Kümin. Routledge, London, 2019.

kui ka institutsionaalselt täheldada varauusaja emantsipeerumist omaette ajaloo- perioodiks. Ülikoolides on järjest avatud varauusaja professuure,³ samas kui keskaja osas pole eraldi vara-, kõrg- või hiliskeskaja professorid tavapärased.⁴ Ehkki iga- sugune periodiseerimine sisaldab mingist aspektist skolasikat, on sellel lisaks ka- taloogikastide, konverentsikutsete, õppetoolide ja üldkäsitluste jaotamisele ka sügavam tähendus. Varauusaja mõiste tõi Eesti konteksti ühe esimesena Heinz von zur Mühleni ja Paul Johanseni märgiline uurimus „Sakslane ja mittesakslane kesk- aegses ja varauusaegses Tallinnas“ (1973), mis tugines peamiselt 16. sajandi ja osalt ka 17. sajandi materjalile.⁵ David Kirby on eristanud Läänemere maade varauusaega ajavahemikuna 1492–1772.⁶ Vajadusele sulatada Eesti ajaloo käsitlus üldisemas arenguloolisse, struktuursesse ja funktsionaalsesse raami osutas 1994. aastal Veiko Berendsen, tuues esile aastad 1500 ja 1800 kui kaks suurt uusaja piiri, mida mar- keerivad globaliseerumise, moderniseerumise ja industriaalühiskonna ilmingud. Samas nägi ta ette, et meilgi seisavad ees katsed lahendada ajalooteadust kaua vae- vanud küsimused sotsioloogia, politoloogia ja antropoloogia meetoditega.⁷ Kitsa- malt „varauusaega“ Berendsen ei eristanud, küll aga püüdis Pärtel Piirimäe samal ajal integreerida varauusaja riikluse spetsiifikat Eesti ajaloo sisemise loogikaga.⁸ 1999. aastal ilmunud Ajaloolise Ajakirja historiograafia teemanumbris (1 (104)) varauusaja terminit ei mainita, mistõttu võib oluliseks teetähiseks pidada samal aastal ilmunud Mati Lauri monograafiat „Eesti ajalugu varasel uusajal 1550–1800“.⁹ Seega saab varauusaja kujunemisest omaette ajalooperioodiks Eestis rääkida pigem kahel viimasel aastakümnel, mis ongi järgneva käsitluse fookuses. Saksamaalgi lii- gitas pikalt valdanud arutelu¹⁰ järel Historische Zeitschrift 16.–18. sajandi uurimuste retsensioonid eraldi varauusaja rubriiki alles 1999. aastal.¹¹ Uue ajastu algust Vana- Liivimaal dateeritakse ka Saksamaal ilmunud Balti ajaloo koguteostes üha sageda-

³ Vt **Nipperdey, J.** Die Institutionalisierung des Faches Geschichte der Frühen Neuzeit. – Praktiken der Frühen Neuzeit: Akteure, Handlungen, Artefakte. Hrsg. v. A. Brendecke. Böhlau, 2015, 696–714.

⁴ **Rexroth, F.** Geschichte erforschen oder Geschichte schreiben? Die deutschen Historiker und ihr Spätmittelalter 1859–2009. – Historische Zeitschrift, 2009, **289**, 111.

⁵ **Johansen, P., Zur Mühlen, Heinz v.** Deutsch und undeutsch im mittelalterlichen und früh- neuzeitlichen Reval. Böhlau, Köln, Wien, 1973.

⁶ **Kirby, D.** Northern Europe in the early modern period: The Baltic world 1492–1772. Longman, London, New York, 1990, 50–52.

⁷ **Berendsen, V.** Eesti ajaloo periodiseerimisest maailma ajaloo taustal: Uusaegne, moderne, kapitalistlik. – Looming, 1994, **11**, 1531–1552.

⁸ **Piirimäe, P.** Riik, maaisand ja seisused: Varauusaegsete võimustruktuuride kujunemisest Vana- Liivimaa piiskopkondades. – Kleio, 1995, **3** (13), 16–25. Pärtel Piirimäe koostatud uusaja õpikus 8. klassile (2014) on pakutud, et varauusaja alguseks Eestis võib pidada reformatsiooni ja sümbool- seks lõpuks pärisorjuse kaotamist.

⁹ **Laur, M.** Eesti ajalugu varasel uusajal 1550–1800. Eesti Entsüklopeediakirjastus, Tallinn, 1999, 11–25 (historiograafia).

¹⁰ Vt **Vierhaus, R.** Vom Nutzen und Nachteil des Begriffs „Frühe Neuzeit“. – Frühe Neuzeit – Frühe Moderne? Forschungen zur Vielschichtigkeit von Übergangsprozessen. Hrsg. v. R. Vierhaus. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1992, 13–25.

¹¹ **Eckert, G., Walther, G.** Die Geschichte der Frühneuezeitforschung in der Historischen Zeitschrift 1859–2009. – Historische Zeitschrift, 2009, **289**, 149.

mini ümmarguse aastaga 1500.¹² „Eesti kunsti ajaloo“ teine köide (2005) hõlmab ajajärku 1520–1770,¹³ mis haakub hästi kirjeldatud lähenemisega. Sarnane vaade avaneb argielule, mida võimuvahetustest rohkem mõjutasid maadeavastuste tagajärjed, trükikunst, rahvastiku kiire kasv ja konfessionaliseerumine.¹⁴ Varauusaeg kui periood oma paljudes tahkudes vajab Eesti ajaloo kontekstis põhjalikumat arutelu, aga see ei mahu siinse historiograafilise ülevaate raamidesse.

Nii nagu Eesti humanitaarteadus tervikuna, leidis ajaloouurimine end veidi enam kui kolmkümmend aastat tagasi olukorrast, kus ideoloogiline surve kadus, piirid avanesid ja võimalused avardusid. Esialgu seisti küll silmitsi vajadusega toime tulla nn ajaloo valgete laikudega ja sõlmida katkestusajast tingitud otsad. Ajal, mil paljud ajaloolased läksid poliitikasse, ärisse või ka „kaotsi“, leidsid erialale truuks jäänud end keset postkoloniaalset kaost ja ümberkorraldusi. Läänemaailma poolt puhusid postmodernismi tuuled ning üks humanitaar- või ühiskonnateadus teise järel läks „pöördesse“,¹⁵ ajas hübriidseid võrseid ja kuulutas end „uueks“. Kui Vikerkaar 2000. aastal esitas ajaloolastele küsimuse „Kuidas kirjutada Eesti ajalugu?“, vastas Kaido Jaanson, et „rohkem kui postmodernistlikku, vajame modernistlikku ajalugu. Seda meil ju pole, need jäid pooleli“. Hain Rebas sõnas: „Vastus on lihtne: Eesti ajalugu tuleb kirjutada nii nagu läänemaailmas mujalgi.“ Margus Laidre osutas laiemale euroopalikule kontekstile ning vajadusele minna kõigepealt välja, selleks et näha sisse. Eva ja Pärtel Piirimäe juhtisid tähelepanu, et süvastruktuuride muutused „pikas kestvuses“ ei pruugi langeda kokku vallutusajalooga, mis on jätkuvalt Eesti ajaloo tunnetuslik alus.¹⁶

Kakskümmend aastat hiljem ei ole ajalooteadus enam selgepiiriline distsipliin, mida teenindavad abiteadused ja ümbritsevad teised endassesulgunud sugulas- ja naaberteadused. Tuleb siiski rõhutada, et parem osa Eesti ajalookirjutusest on ka varem püüdnud olla otsiv ja loominguiline. Vähemasti juba 1980. aastate algupoolel ei läinud Tartus (Sulev Vahtre, Herbert Ligi, Helmut Piirimäe jt loengutes ja juhendamisel) ajalootudengite kõrvust mööda kliima-, argi- ja mentaliteediajalugu; *Annales*’i koolkond; sotsioloogia, semiootika, interdistsiplinaarsus hariduse, kunsti ja kultuuri uurimisel; pikad trendid ja matemaatilised meetodid. Ega ka narrativism

¹² Die baltischen Länder und Europa in der Frühen Neuzeit. Hrsg. v. N. Angermann, K. Brüggemann, I. Pölsam-Jürjo. Böhlau, Köln, 2015, 1 (vt sealsamas: **Oberländer, E.** Das Konzept der Frühen Neuzeit und die Geschichte Estlands, Livlands und Kurlands 1561–1795, 11–35); Die baltischen Lande im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung: Livland, Estland, Ösel, Ingermanland, Kurland und Lettgallen: Stadt, Land und Konfession 1500–1721. Teil 1–4. Hrsg. v. M. Asche, W. Buchholz, A. Schindling. Aschendorff, Münster, 2009–2012. Vt ka **Pöldvee, A.** Die langsame Reformation: Luthertum, Schrifttum und die estnischen Bauern im 16.–17. Jahrhundert. – Nordost-Archiv: Zeitschrift für Regionalgeschichte, 2014, **22**, 56–88.

¹³ Eesti kunsti ajalugu 2: 1520–1770. Koost ja toim K. Kodres. Eesti Kunstiakadeemia, Tallinn, 2005, 9.

¹⁴ **Pölsam-Jürjo, I.** Viin, vein ja vesi: Joogikultuur Eestis kesk- ja varauusajal. Argo, Tallinn, 2020, 7.

¹⁵ Vt Keel ja Kirjandus, 2008, 8–9, erinumber „Humanitaarteadused pöördes“; Humanitaarteaduste metodoloogia: Uusi väljavaateid. Koost M. Tamm. Tallinna Ülikooli Kirjastus, Tallinn 2011.

¹⁶ **Jaanson, K., Jansen, E., Piirimäe, E. ja P., Pirsko, P. Rebas, H., Rosenberg, T., Ruutsoo, R., Undusk, J., T[amm], M.** Foorum: Kuidas kirjutada Eesti ajalugu? – Vikerkaar, 2000, **8–9**, 178–190.

ja analüütiline ajaloo filosoofia, mida tutvustas Londonist saabunud Andrus Pork (Park). Menuka mikroajaloo suunaga suhestus Enn Tarvel juba oma „Lahemaa ajaloo“ (1983),¹⁷ kuigi tuleb tunnistada, et Eestis on jäänud sel meetodil kandvamad teosed varausajast kirjutamata. Paljuski sõltub see allikate iseloomust, näiteks Eestimaa 16. sajandi vakuraamatutest võib küll leida mõldrid ja pisut juustu (ranarootsi küladest), aga vaklu ja vaimuilma neist välja ei pigista. Hilisemad allikmaterjalid on selles vallas palju rikkalikumad.¹⁸ Järjepidevam on olnud varaloendite publitseerimine, milles on suurimad teened Raimo Pullatil.¹⁹ Sedasorti allikad annavad ainet igapäevajaloo, tarbimise, kultuurimõjude, kommunikatsiooni jm küsimuste selgitamiseks ning piirkondlikeks võrdlusteks, nagu võib näha uuematest kunstiajaloo, raamatuloo jt valdkondade uurimustest. Arusaama, et ajalugu ning teised humanitaar- ja sotsiaalteadused võivad ühe müsi all pakkuda vägagi inspireerivat mõtteainet, on laiemale huviliste ringile tutvustanud Varraku nn valge sarja 25 raamatut (1997–2007, koostaja Marek Tamm). Osundame veel – metahistorilisi žeste meenutades – Briti ajaloolase Patrick Joyce’i provokatiivset tähelepanekut (2001), et tubli osa kõige põnevamat tööd ajaloo vallas tehakse ära mitte ülikoolide ajaloo-osakondades, vaid hoopis teiste distsipliinide katuse all, päris-ajaloolastest on aga tulemusrikkamad need, kes on saanud tugevaid impulsse geograafiast, kunstiajaloo, sotsioloogiast, teaduste metateooriast jm.²⁰

Suured üldkäsitlused on teaduslikud versta-postid, mis võtavad kokku ühe ajajärgu või põlvkonna uurimistulemused. Selliseid on uuel sajandil ilmunud kolm: „Eesti ajalugu“, „Eesti kunsti ajalugu“ ja „Tallinna ajalugu“. Kuueköiteline „Eesti ajalugu“ on selgete sõjaeelsete sünnimärkidega. Hans Kruusi toimetatud sama pealkirjaga üldkäsitluse II köide (1937) kinnistas mõiste „Eesti keskaeg“, millele järgnes III köide „Rootsi ja Poola aeg“ (1940). Kolmandast köitest tuli välja jätta Põhjasõda käsitlev osa, viletsa selgitusega, et see paigutatakse IV köitesse, kuna Põhjasõja ajastu „seob meie ajalugu olulisemalt NSVL-u ajaloo kui Rootsi omaga“.²¹ Järgmine mitmeköiteline üldkäsitlus oli Gustav Naani peatoimetatud „Eesti NSV ajalugu“ (1955).²² Kaua tehtud „Eesti talurahva ajaloo“ I köide ilmus kümme aastat pärast käsikirja valmimist 1992. aastal avasõnadega: „Eesti ajaloolaste peaulesanne

¹⁷ Tarvel, E. Lahemaa ajalugu. Eesti Raamat, Tallinn, 1983, eriti 7–8.

¹⁸ Vrd Ginzburg, C. Juust ja vaglad: Ühe 16. sajandi mõldri maailm. Varrak, Tallinn, 2000. Vt ka Liivimaa 17. sajandi libahundijuhtumi käsitlust: Ginzburg, C. The night battles: Witchcraft and agrarian cults in the sixteenth and seventeenth centuries. Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1966; Ginzburg, C., Lincoln, B. Old Thiess, a Livonian eewolf: A classic case in comparative perspective. University of Chicago Press, Chicago, London, 2020. Eesti ajaloolastest tegelesid libahunditeemaga Maia Madar ja Juhan Kahk 1980. aastatel, hiljem folklorist Merili Metsavahi. Mikroajaloo võimalustega allikaid on kasutanud: Põldvee, A. Pakri rootslaste kaebused Karl XI-le 1684. aastal: Muutuste aeg Harju-Madise ja Risti kihelkonnas. Harjumaa Muuseum, Keila, 2001.

¹⁹ Pullat, R. Tallinlase asjademaailm valgustussajandil. Estopol, Tallinn, 2016; lisaks rohkelt allikapublikatsioone.

²⁰ Undusk, J. Eesti ajaloo kotkaperspektiivist: Minu vaidlus Brüggemanniga. – Tuna, 2002, 3, 104.

²¹ Eesti ajalugu III: Rootsi ja Poola aeg. Toim O. Liiv, H. Kruus. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, 1940, V.

²² Eesti NSV ajalugu I: Kõige vanemast ajast XIX sajandi 50-ndate aastateni. Peatoim G. Naan, toim A. Vassar. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn, 1955.

on kirjutada eesti rahva ajalugu.²³ Paralleelselt töös olnud eesti kultuuri ajalugu kaante vahele ei saanudki. 1999. aastal soovitas president Lennart Meri sõja ajal pooleli jäänud tööd „Eesti ajaloo“ sarjaga katkenud kohast jätkata ning 2003. aastal alustatigi uut „Eesti ajalugu“ IV köitega „Põhjasõjast pärisorjuse kaotamiseni“. See andis ette ka III köite raamid: „Vene-Liivimaa sõjast Põhjasõjani“. Nõnda kuulub pool 16. sajandist ühes reformatsiooniga Eesti historiograafias jätkuvalt keskaega ning samamoodi jääb ebamääraseks varauusaja hilise piiri küsimus. Kontseptuaalsetest aruteludest tähtsamana seisis ajaloolaste ees rohkesti seni kasutamata allikaid ja faktipõhist tööd, mis tuli ära teha teadmises, et Eesti varauusaja käsiraamat, nagu mõni „Historisches Handbuch“ või „Brill’s Companions“, ei ole realistlik välja-vaade. Üle kuuekümneme aasta oodatud „Eesti ajaloo“ IV köite Põhjasõja-osa kirjutab Helmut Piirimäe, ülejäänu Mati Laur ja Tõnu Tannberg.²⁴

Kümme aastat hiljem sai Enn Küngi ja Marten Seppeli toimetamisel kaante vahele III köide, mille autorite ring oli laiem. Käsikirja retsenseerisid Aleksander Loit ja Arvo Tering, see tagas pädevaima järelkontrolli. Kolm autorit jõudsid ettevalmistustöö ajal doktorikraadini.²⁵ Uudselt käsitles Margus Laidre 16. sajandi keskaika alanud sõjalis-poliitilisi võitlusi Põhjamaade saja-aastase sõjana Liivimaal, sellega haakub Robert I. Frosti kontseptsioon²⁶ Kirde-Euroopa Põhjasõdadest. Eraldi peatükk (Anti Selart) on pühendatud Vene ajale Liivimaal 1558–1582, Enn Tarvel kirjutab üldkäsitluse võtmes läbi oma Poola aja uuringud, Rootsi administratiivvõimu arengu jt teemade uuel tasemel käsitus tugineb suurel määral algallikail. Kultuuriloo peatükkides võimaldas traditsioonilisema ainevaliku juurde jääda varauusaja kunstiajaloo värske köide (2005). Teos tunnistati aasta parimaks ajaloo- raamatuks, nii nagu ka varasem furoori tekitanud „Eesti ajaloo“ II köide. Kui ka kostis kurtmist, et raamat ei kinnita usku „vanasse heasse Rootsi aega“, polnud selle usu kõigutamise kindlasti üldkäsitluse akadeemiline eesmärk.²⁷

„Eesti kunsti ajaloo“ II köide alustas uut kuueköitelist koguteost, peamiseks ärgitajaks soov „kirjutada teistmoodi kunstiajalugu“ kui ideoloogilise surve tunnustega eelkäijad (1965, 1975). See „vana“ lähtus stiiliajaloolisest käsitusviisist, ei pööranud piisavalt tähelepanu kunsti poliitilistele ja sotsiaalsetele aspektidele ega seostele vaimumaailma, sh antiikajani ulatuvate traktaatidega. Uus käsitusviis vaatab kunsti konkreetse ajastus ja ühiskonnas, neist mõjutatud ja ise neid mõjutava

²³ Eesti talurahva ajalugu I. Peatoim J. Kahk, tegevtoim E. Tarvel. Olion, Tallinn, [1992], 7.

²⁴ Eesti ajalugu IV: Põhjasõjast pärisorjuse kaotamiseni. Peatoim S. Vahre, tegevtoim M. Laur. Ilmamaa, Tartu 2003.

²⁵ Eesti ajalugu III: Vene-Liivimaa sõjast Põhjasõjani. Koost ja peatoim E. Küng, kaastoim M. Seppel. Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituut, Tartu, 2013. Teised autorid: M. Laidre, I. Leimus, A. Põldvee, A. Selart, K. Tafenau, Ü. Tarkainen ja E. Tarvel.

²⁶ **Frost, R. I.** The northern wars: War, state and society in northeastern Europe 1558–1721. Longman, Harlow, New York, 2000 (ee: Põhjasõjad: Sõda, riik ja ühiskond Kirde-Euroopas 1558–1721. Tlk K. Hein. Kunst, Tallinn, 2005).

²⁷ **Laur, M.** „Unter den drei Kronen ließ sich’s gemächlich wohnen“: Die „gute alte Schwedenzeit“ in der neuesten estnischen Geschichtsschreibung. – Ene vruntlike tohopesate: Beiträge zur Geschichte Pommerns, des Ostseeraums und der Hanse. Festschrift für Horst Wernicke zum 65. Geburtstag. Hrsg. v. S. Birli *et al.* Dr. Kovač, Hamburg, 2016, 302–311.

fenomenina, milles kultuuriline ja esteetiline külg on tihedalt seotud.²⁸ Kõlab nagu „uue kunstiajaloo“ või sellest avarama – „uue kultuuriajaloo“ manifest, mis ilmutab end veelgi selgemalt kõite peatoimetaja Krista Kodrese monograafias „Esitledes iseend“.²⁹ Kodres ise sobib näiteks (1980. aastatel alanud) uurimistö aeganõudvast kulgemisest, kasvavast hübriidsusest ja rahvusvahelisest võrgustumisest. „Eesti kunsti ajaloo“ II köide jaguneb kolmeks suureks peatükiks, mida ei defineeri kunsti-kategooriad, vaid pigem ruum ja sotsiaalsus: „Linn“, „Adel ja talupoeg“ ning „Kirik“; vahepealkirjad avavad tegijate moodsat sõnumit veelgi kõnekamalt. Ometi tugineb teos pikemal traditsioonil, mitme põlvkonna uurijatel ja püsiväärtusega uurimustel, nagu näiteks Ants Heina käsitus Jacob Stael von Holsteinist ja palladionismist või mõisaarhitektuurist laiemalt. Raamatu juhatab sisse Juhan Maiste kirjutatud „Michel Sittow – Tallinna mees“. Paul Johanseni arhiivileid (1940) on võimaldanud nüüdseks Sittowist teha rahvusvaheliselt tuntuima varauusaegse Eesti mehe. Kunstimuseumi ülimenukas suurnäitus koostöös Washingtonis asuva Rahvusgaleriaga aitas ka kodupublikul harjuda mõttega, et Sittow oli „Eesti kunstnik“.³⁰

Neljakõiteline „Tallinna ajalugu“ (2019–2020) on Tallinna Linnaarhiivi jõudemonstratsioon, mille allikaks on 19. sajandisse ulatuv uurimustraditsioon, laialdased teaduskontaktid, sisukad rahvusvahelised konverentsid ja oma ala tippu kuuluvad teadustöötajad. Eelmine Tallinna ajaloo ülevaade ilmus 1976. aastal Raimo Pullati eestvedamisel. Uue teose periodiseering lähtub traditsioonilistest „aegadest“ ja köidete tasakaalust. Rootsi aja kõite (II, 1561–1710) koostas Lea Kõiv, kes koos Tiina Kala ja Olev Liivikuga oli ka üheks Vene aja kõite (III, 1710–1917)³¹ koostajaks. Paljude autorite abil kaeti mitmekesine detailirohkete ekskurssidega teemadering, mis läbi „Tallinna ajalugu“ asetub käsitlusviisilt ja sihiseadelt varem ilmunud „Eesti ajaloo“ ja „Eesti kunsti ajaloo“ vahele. Kolm koguteost üheskoos on aga pakkunud aktiivsematele uurijatele võimaluse jätta endast märk maha üldkäsitluse vastutusrikas žanris. Need teosed tähistavad ka üleminekuperioodi lõppu, mil n-ö kohustuslik kava on läbitud ja edaspidi võib julgemalt uusi poognaid proovida.

Üldkäsitluse mõõde on ka Kari ja Ülle Tarkiaise Rootsi aja monograafial (2013), mis peab silmas eeskätt Rootsi ja Soome lugejat.³² Varauusajast ei lähe mööda ka

²⁸ Eesti kunsti ajalugu 2, 7.

²⁹ **Kodres, K.** Esitledes iseend: Tallinlane ja tema elamu varauusajal. Tallinna Ülikooli Kirjastus, Tallinn, 2014.

³⁰ Washingtoni Rahvusgaleriis ja Kumus toimunud näitus: „Michel Sittow: Eesti maalikunstnik Euroopa õukondades“ (2018). Kataloog: **Hand, J. O., Koppel, G., Borchert, T.-H., Mänd, A., Suchtelen, A. van, Weniger, M.** Michel Sittow: Estonian painter at the courts of Renaissance Europe. Yale University Press, New Haven, London, 2017.

³¹ Tallinna ajalugu II: 1561–1710. Koost L. Kõiv, peatoim T. Kala, toim T. Tamla. Tallinna Linnaarhiiv, Tallinn, 2019; Tallinna ajalugu III: 1710–1917. Koost T. Kala, L. Kõiv, O. Liivik, peatoim T. Kala, toim T. Tamla. Tallinna Linnaarhiiv, Tallinn, 2019. II köite autoriteks on veel E. Kung, R. Nurk, K. Mäeorg, I. Põltsam-Jürjo, K. Kodres, M. Kurisoo, T. Kröönström, T. Reimo, K. Pappel, E. Russow ja A. Pajur. III köitesse kaasati varauusajast kirjutama M. Luts-Sootak, H. Vinnal, T. Tannberg, I. Leimus, J. Maiste ja J. Keevallik; käsikirju retsenseerisid K. Tafenau, A. Pöldvee, A. Andresen, T. Karjahärm.

³² **Tarkiainen, K., Tarkiainen, Ü.** Provinsen bortom havet: Estlands svenska historia 1561–1710. Atlantis, Stockholm, 2013; **Tarkiainen, K., Tarkiainen, Ü.** Meretagune maa: Rootsi aeg Eestis 1561–

nn ühemehe ajalugude autorid Seppo Zetterberg, Enn Tarvel ja Andres Adamson. Zetterbergi algselt soomlastele kirjutatud teos on avaldatud ka läti keeles, mis sunnib osutama, et sama heal tasemel eestikeelne Läti ajalugu seni puudub.³³

Eesti ajalookirjutus sündis ja kasvas alates Villem Reimanist suure rõhuga Rootsi ajale. See traditsioon kestab, Marju Lepajõe sõnul uuringud „lihtsalt õitsevad, kusjuures nappide finantsvahenditega, ometi kõrgel rahvusvahelisel tasemel. 21. sajandi alguse viletsal ja rahunud ajal (nii teaduse kui ka ühiskonna jaoks) ilmuvad terved artiklikogumike seeriad nii Tallinnas kui ka Tartus, igal aastal kaitstakse üks või mitu väitekirja, kaetud on peaaegu kõik valdkonnad: eesti kirjakeele ajalugu (eriti leksikograafia), ladina- ja kreeka keelne kirjandus Eestis (eriti luule), akadeemiline kultuur, piiblitõlke ajalugu, raamatulugu, hariduslugu (selle raames ka keelteõppimine ja eesti keele grammatilise kirjelduse ajalugu), ideedeajalugu, muusikalugu, kunstiajalugu, majanduse ajalugu, poliitiline ajalugu. 17. sajand on Eesti teaduselus saavutanud selle positsiooni, mis talle õigusega kuulub, sest tänu Tartu ülikooli asutamisele on see periood Eesti intellektuaalses ajaloos murranguline. On tekkinud olukord, kus 17. sajandi uurijaid on niivõrd palju ja niivõrd erinevatel teemadel, et oleks võimalik asutada interdistsiplinaarne 17. sajandi uuringute (või Eesti hilishumanismi uuringute) teaduslik instituut, mis võiks olla väga perspektiivikas ja mida ühiskond tegelikult ka vajab.“³⁴

Kuidas on varauusaja uuringud sellisesse seisu jõudnud? Esmatähtis roll on kindlasti Tartu ülikooli professoritel (Helmut Piirimäe, Sulev Vahtre, Herbert Ligi, hiljem Jüri Kivimäe jt), kes püüdsid sõlmida katkenud uurimistraditsiooni ja valmistasid ette järgmise õppejõudude põlvkonna (Mati Laur, Enn Küng, Tõnu Tannberg, Anti Selart jt). Tallinnas Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudis jagati uurijad „sektoritesse“, varauusajaga tegelesid omas valdkonnas Enn Tarvel, Juhan Kahk, Heldur Palli, Elina Öpik, Raimo Pullat, Jaak Naber, Teet Veispak jt. Võib vaid ette kujutada, milliseks oleks kujunenud uurimine, kui sõda poleks tegusat teadlaste põlvkonda Eestist minema pillutanud. Tekitatud lõhet aitasid täita paguluses teadustööd jätkanud uurijad (Arnold Soom, Jakob Koit, Evald Blumfeldt, Johan Kõpp, Gustav Ränk, Herbert Salu, Ilmar Arens jt), iseäranis Rootsi arhiive kasutades, ning peale kasvas nooremaid (Alvin Isberg, Aleksander Loit, Vello Helk, Hain Rebas, Raimo Raag jt), kellest paljud ulatasid Eesti kolleegidele abikäe ning vabaduse saabudes sulanud ka siinsesse teadusellu, sh retsensentide ja oponentidena.³⁵ Vello Helgi 1960.

1710. Tlk I. Rüütli. Varrak, Tallinn, 2014. Vt ka arvestust: **Küng, E.** Käsitlus Rootsi võimu ajajärgust Eestis. – Akadeemia, 2015, 8, 1491–1499 ja väitlust „Vastuseks eelolevale“ ja „Vastuseks vastusele“, 1500–1503.

³³ **Zetterberg, S.** Viron historia. SKS, Helsinki, 2007; **Zetterberg, S.** Eesti ajalugu. Tlk H. Laanpere jt. Tänapäev, Tallinn, 2010; **Zetterbergs, S.** Igaunijas vēsture. Tlk A. Velēda Žīgure. Latvijas Mediji, Rīga, 2018; **Tarvel, E.** Eesti rahva lugu. Varrak, Tallinn, 2018; **Adamson, A.** Mida koolis ei õpetatud: Eesti ajaloost viha, eelarvamuste ja valehäbita. Argo, Tallinn, 2018.

³⁴ **Lepajõe, M.** 17. sajandi Eesti kirjakuultuuri teoloogilised aspektid: märkmeid uurimise hetkeseisust. – Konfessioon ja kirjakuultuur. Koost P. Lotman. Eesti Rahvusraamatukogu, Tallinn, 2016, 193–194.

³⁵ Nt Aleksander Loit Stockholmi ülikooli Balti uurimiskeskuse juhatajana oli üks Rootsi Riigpanga juubelifondi finantseeritud uurimisprojekti „Riik, kirik, ühiskond“ algatajaid: Stat – kyrka – sam-

aastatel valminud monograafia jesuiitidest Tartus ilmus eestikeelses tõlkes 2003. aastal,³⁶ aga katkestusaja näiteks sobib ka Helmut Piirimäe 1974. aastal kaitstud doktoritöö, mis avaldati raamatuna 35 aastat hiljem.³⁷

Millenniumivahetus on vaid sümboolne hetk, mis ei defineeri uurimisseisu ega määra viljade küpsemist. Ometigi mahtusid pea ühte kümnendisse põlvkondade vahetust märkivad *Festschrift*'id, millega kolleegid ja õpilased andsid au Vello Helgile (1998), Sulev Vahtrele (2001), Helmut Piirimäele (2005) ja Enn Tarvelile (2009).³⁸ Uuel sajandil on jõudnud silmapaistvate tulemusteni järgmine põlvkond, kellest kolm varausaja uurijat on pälvinud riigi teaduspreemia: Mati Laur (2004), Arvo Tering (2009) ja Krista Kodres (2015). Arvo Tering on kaua uurinud ülikooli, haritlaskonna ja ideedevahetuse ajalugu. Telliskivi mõõtu „Eesti-, liivi- ja kuramaalased Euroopa ülikoolides 1561–1798“³⁹ on vaid jäämäe veepealne tipp, mis umbes kuue tuhande biograafia põhjal pakub vägagi lugejasõbralikku sissevaadet üliõpilaste ja haritlaste elukäigu ja argipäeva paljudele tahkudele. Ei puudu isegi peatükk üliõpilaste armuelust, justkui muhe vihje ekskurssidele professor Piirimäe loengutes. Töökoht ülikooli raamatukogus on võimaldanud aastakümneid süvenenult oma teemaderingis püsida ja paljude eriuurimuste kõrval kokku panna ka väärtuslikud andmekogud.⁴⁰ Teistlaadi hämmastava fenomenina on Margus Laidre kireva diplomaadiametiga kõrvalt avaldanud seitse teaduslikult kõrgetasemelist monograafiat (kokku üle 3500 lk),⁴¹ mille avar vaade, kuid inimkeskne lähenemisviis ja haarav stiil köidavad laiematki lugejaskonda. Seda ka piiri taga, nagu kinnitavad tõlked rootsi, poola ja inglise keelde. Siia sobib võrdlus Rootsi ajalookirjutuse ühe uuendaja Peter Englundiga, kelle karoliinide armee allakäigust jutustava ülimenuka „Poltava“ (1988) kõrvale asetas Laidre Karl XII tähetundi kirjeldava Narva-eelloo (1995).⁴²

hülle: Den stormaktstida samhällsordningen i Sverige och Östersjöprovinserna. Utg. av T. Jansson, T. Eng. Almqvist & Wiksell, Stockholm, 2000 (koostajatele lisaks autorid: L. Oja, P. Lotman, J. Naber, A. Loit, A. Pöldvee, E. Küng, E. Tarvel).

³⁶ **Helk, V.** Jesuiidid Tartus 1583–1625: Vastureformatsiooni eelpost Põhja-Euroopas. Tlk K. Piirimäe. Ilmamaa, Tartu, 2003.

³⁷ **Piirimäe, H.** Rootsi riigimajandus Eesti- ja Liivimaal XVII sajandil. EÜS Kirjastus, Tartu, 2009.

³⁸ *Festschrift für Vello Helk zum 75. Geburtstag: Beiträge zur Verwaltungs-, Kirchen- und Bildungsgeschichte des Ostseeraumes.* Hrsg. v. E. Küng, H. Tamman. Eesti Ajalooarhiiv, Tartu, 1998; Muinasaja loojangust omariikluse läveni: Pühendusteos Sulev Vahtre 75. sünnipäevaks. Koost A. Andresen. Kleio, Tartu, 2001; *Die baltischen Länder und der Norden: Festschrift für Helmut Piirimäe zum 75. Geburtstag.* Hrsg. v. M. Laur, E. Küng, S. Ö. Ohlsson. Akadeemiline Ajalooselts, Tartu, 2005; Sõnasse püütud minevik: In honorem Enn Tarvel. Koost P. Raudkivi, M. Seppel. Argo, Tallinn, 2009.

³⁹ **Terling, A.** Eesti-, liivi- ja kuramaalased Euroopa ülikoolides 1561–1798. Eesti Ajalooarhiiv, Tartu, 2008.

⁴⁰ **Terling, A.** Album academicum der Universität Dorpat (Tartu) 1632–1710. Valgus, Tallinn, 1984; **Terling, A.** Lexikon der Studenten aus Estland, Livland und Kurland an europäischen Universitäten 1561–1800. Unter Mitarbeit v. J. Beyer. Böhlau, Köln, 2018.

⁴¹ Sel sajandil: **Laidre, M.** Sõnumitooja või salakuulaja? Nüüdisaegse diplomaatia lätted 1454–1725. Varrak, Tallinn, 2003; **Laidre, M.** Dorpat 1558–1708: Linn väe ja vaenu vahel. Argo, Tallinn, 2008; **Laidre, M.** The Great Northern War and Estonia: The trials of Dorpat 1700–1708. Argo, Tallinn, 2010; **Laidre, M.** *Domus belli*: Põhjamaade Saja-aastane sõda Liivimaal 1554–1661. Argo, Tallinn, 2015.

⁴² **Laidre, M.** Lõpu võidukas algus: Karl XII Eesti- ja Liivimaal 1700–1701. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 1995; **Laidre, M.** Segern vid Narva: Början till en stormakts fall. Natur och Kultur, Stock-

Varasemate uurimistraditsioonide jätkamisel sai peamiseks eestvedajaks Enn Küng, kes Helmut Piirimäe juhendamisel uuris Narva kaubandust, mis päädis põhjaneva monograafiaga 2001. aastal.⁴³ Edasise uurimistöö keskmes on olnud kaubanduse kõrval varauusaegsed linnad, post, laevandus jm. Eesti Ajalooarhiivis, sh teadusdirektorina, on ta suunanud oluliste tööde kirjastamist, allikate publitseerimist ning koostanud Rootsi aja kogumikke arhiivi punaste kaantega toimetiste sarjas.⁴⁴ Sarnased mõjujõud (Piirimäe, Ingerimaa) on hoidnud varauusaja orbiidil Piret Lotmani, kellel suuresti püsib Eesti Rahvusraamatukogu teaduslik maine. Lotmani koostatud toimetised (allsari „Raamat ja aeg“) on olulisel määral pühendatud varauusaja raamatukultuurile ja vaimuelule. Tema väitekirjana kaitstud monograafia „Heinrich Stahli elu ja looming“ tunnistati 2014. aasta parimaks ajalooamatuks Eestis, nii nagu varem Enn Künigi Narva-raamat (2002) ja Indrek Jürjo Hupeli-monograafia (2004). Sõjajärgset asustusajaloo traditsiooni on Herbert Ligi innustusel edasi viinud Ülle Tarkiainen (Liitoja), kes kaitses doktoritöö külade arengust Rootsi-aegsel Põhja-Liivimaal.⁴⁵ Mati Laur koondas oma pikaage u uurimistöö, mille suunanäitajaks oli Sulev Vahre, monograafiasse „Eesti ala valitsemine 18. sajandil“.⁴⁶ Uurimuse keskseks allikaks olnud provintsiaalvõimude patendid võimaldasid järgmise sammuna haakumist Saksa õigusajaloolaste suurejoonelise ettevõtmisega – varauusaegade politseikorralduste (*Gute Policey*) avaldamise ja analüüsiga. Mati Laur on koos Karsten Brüggemanniga alates 2006. aastast vedanud ajakirja Forschungen zur baltischen Geschichte, mis jõuab tänava 15. numbrini, jätkates tänuväärset tööd eesti, läti ja (balti)saksa ajaloo foorumina.

Võrreldes kahe aastakümnega enne sajandivahetust, on alates 2000. aastast ajalooalsete doktoritööde hulk plahvatuslikult kasvanud. Eesti päritolu uurijad on kaitsnud üle 30 väitekirja, mille ainest võib dateerida varauusajaga, s.t kaasa arvatud mõne uurimuse „varase uusaja lävelt“⁴⁷ või valgustusaja servalt. Kümnekond neist võiks liigitada traditsioonilisemaks, s.o poliitiliseks, administratiiv- ja militaarajalooks – Margus Laidre (2000), Mati Laur (2000), Andres Andresen (2004), Andres Adamson (2009), Madis Maasing (2016) – ning sotsiaal- ja majandusajalooks – Ülle Liitoja-Tarkiainen (2000), Enn Küng (2001), Marten Seppel (2008), Inna Põltsam-Jürjo (2008) ja Hannes Vinnal (2019). Piirid on aga siingi hajumas. Üheks teenäitajaks oli Laidre, kes kaitses monograafia, mille peategelaseks on autori enda sõnul lihtne sõjamees ja teda ümbritsenud

holm, 1996 (1998, 2001); **Laidre, M.** Bitwa pod Narwą 1700: Początek upadku szwedzkiego mocarstwa. Inforteditions, Zabrze, 2015.

⁴³ **Küng, E.** Rootsi majanduspoliitika Narva kaubanduse küsimuses 17. sajandi teisel poolel. Eesti Ajalooarhiiv, Tartu, 2001.

⁴⁴ Läänemere provintside arenguperspektiivid Rootsi suurriigis 16/17. sajandil. I–III. Koost E. Küng. Eesti Ajalooarhiiv, Tartu, 2002, 2006, 2009.

⁴⁵ **Liitoja-Tarkiainen, Ü.** Hajatalud ja külad Põhja-Liivimaal 17. sajandil. Eesti Ajalooarhiiv, Tartu, 2000.

⁴⁶ **Laur, M.** Eesti ala valitsemine 18. sajandil (1710–1783). Eesti Ajalooarhiiv, Tartu, 2000.

⁴⁷ **Põltsam-Jürjo, I.** Liivimaa väikelinn varase uusaja lävel: Uurimus Uus-Pärnu ajaloost 16. sajandi esimesel poolel. Tallinna Ülikooli Kirjastus, Tallinn, 2008.

argipäev.⁴⁸ Uurimus tunnistati 1999. aasta parimaks ajalooaamatuks ning Tõnu Tannberg arvas, et seda võib kahtlusetu pidada 20. sajandi parimaks eestikeelseks sõjaajaloo vallas kirjutatud teoseks.⁴⁹

Ülejäänud, tervelt kaks kolmandikku doktoritöödest võib liigitada kultuuriajalooks (keel, kirjandus, kunst, teoloogia, haridus, historiograafia, ideedeajalugu jm): Krista Kodres (1999), Kristi Viiding (2002), Katri Raik (2004), Aira Vösa (2006), Eva Piirimäe (2006), Pärtel Piirimäe (2007), Pia Ehasalu (2007), Aivar Põldvee (2010), Piret Lotman (2010), Katre Kaju (2011), Kai Tafenau (2011), Kaarina Rein (2011), Kristiina Savin (2011), Kaarel Vanamölder (2012), Maria Smorževskihh-Smirnova (2013), Janet Laidla (2017), Heidi Heinmaa (2017), Marju Lepajõe (2018), Kaidi Kriisa (2018), Liia Rebane (2018), Merike Kurisoo (2019), Kadi Polli (2019) ja Astrid Pajur (2020). Teemade mitmekesisus ja valgumine üle dissipliini raamide näitab selgelt trendi ja sobitub hästi üleilmsete suundumustega; promoveeritud on ka juba mitme „värske“ doktori juhendatavad, sh Enn Küngi neli doktoranti. Osutatud väitekirjadest kaitsti neli Tallinna Ülikoolis, kaks Eesti Kunstiakadeemias ja Cambridge'is, üks Eesti Muusika- ja Teatriakadeemias, Helsingis, Lundis ja Uppsalas, ülejäänud kaks kolmandikku aga Tartu Ülikoolis. Enamik neist on kirjutatud eesti keeles, viis inglise, üks vene, üks saksa ja üks rootsi keeles. Eraldi varauusaja professor Eestis puudub, Tartu Ülikoolis on alates 2008. aastast uusaja (varem üldajaloo) professor Mati Laur. Tallinna Ülikoolis, millega 2005. aastal liideti Ajaloo Instituut, on Eesti ja üldajaloo professori kohal Karsten Brüggemann. Eesti Kunstiakadeemias on varauusaja uurimist vedanud Krista Kodres kunstiteaduse ja visuaalkultuuri instituudi professorina.

Soliidse panuse varauusaegse Eesti historiograafiasse on jätnud sel sajandil promoveeritud Saksa taustaga uurijad Martin Klöker (Osnabrück 2004), Ulrike Plath (Mainz 2006) ja Stefan Donecker (Firenze 2010). Nende väitekirjadel tuginevad monograafiad⁵⁰ ja paljud teised publikatsioonid osalevad aktiivselt ja inspireerivalt siinsel ajalooväljal, millega seoses tuleb mainida veel üht „meie sakslast“, Jürgen

⁴⁸ **Laidre, M.** Üks hä tru ja õige sullane: Elust Rootsi sõjaväes Eesti- ja Liivimaal 1654–1700. Eesti Ajalooarhiiv, Tartu, 1999. Vt ka **Kroon, K.** Kolme lövi ja greifi all Põhjasõjas: Eestlased ja lätlased Rootsi armees, nähtuna sotsiaal-majanduslike muutuste taustal 17. sajandi lõpul – 18. sajandi alguses. Argo, Tallinn, 2007.

⁴⁹ **Tannberg, T.** 1999. a parima ajalooaamatu preemiaga pärjati Margus Laidre. – Tuna, 2000, 2, 147–148.

⁵⁰ **Klöker, M.** Literarisches Leben in Reval in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts (1600–1657): Institutionen der Gelehrsamkeit und Dichten bei Gelegenheit, Teil 1: Darstellung; Teil 2: Bibliographien der Revaler Literatur. Drucke von den Anfängen bis 1657. Niemeyer, Tübingen, 2005; **Klöker, M.** Tallinna kirjanduselu 17. sajandi esimesel poolel (1600–1657): Haridusinstituutsioonid ja juhululetamine. Tlk ja eessõna K. Viiding, toim K. Kaju. TA Kirjastus, Tallinn, 2014; **Plath, U.** Esten und Deutsche in den baltischen Provinzen Russlands: Fremdheitskonstruktionen, Lebenswelten, Kolonialphantasien 1750–1850. Harrassowitz, Wiesbaden, 2011; **Heyde, J.** Bauer, Gutshof und Königsmacht: Die estnischen Bauern in Livland unter polnischer und schwedischer Herrschaft 1561–1650. Böhlau, Köln, 2000; **Hormuth, D.** Livonia est omnis divisa in partes tres: Studien zum mental mapping der livländischen Chronistik in der Frühen Neuzeit (1558–1721). Steiner, Stuttgart, 2012; **Donecker, S.** Origines Livonorum: Frühneuzeitliche Hypothesen zur Herkunft der Esten und Letten. Böhlau, Köln, 2017.

Beyerit, aga ka Ralph Tuchtenhagenit. Rootsis kaitses Liivimaa kohtuprotokollide põhjal sooperspektiivist kirjutatud doktoritöö Susanna Sjödin Lindenskoug (Södertörn 2011), Rootsi ajaloolastest olgu nimetatud veel Torbjörn Eng (Uppsala 2001) ja Linda Oja (Uppsala 1999). Nii Klökeri kui ka Plathi on kaasanud oma teadustegevusse Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, 2012. aastal valiti Plath Tallinna Ülikooli baltisaksa ajaloo ja kultuuri professoriks, millest sai viis aastat hiljem baltisaksa uuringute ja keskkonnaajaloo professor.

Läinud sajandi lõpul oli harjutud teadmiseaga, et üks väheseid 18. sajandi spetsialiste Mati Lauri kõrval on Indrek Jürjo valgustusaja uurijana. Jürjo Hupeli-monograafia,⁵¹ mis avaldati ka saksa keeles, on kahtlemata siinse ajalookirjutuse üks säravamaid saavutusi. Muutused on toimumas valgustusajastu historiograafias laiemalt, nagu kinnitavad Katre Kaju koostatud kogumikud, mis on kroonikate, kantaatide ja epitaafide juurest liikunud 18. sajandi ja 19. sajandi alguse teemade põimimiseni.⁵² Nii on jõutud uurimisväljale, kus varem toimetasid peamiselt Balti kirjakuultuuri asjatundjad, sealhulgas Saksa ja Läti kolleegid, keda võis kohata Tartus sümposiumidel „Kontinent Herder“ (2015), „Baltische Bildungsgeschichte(n)“ (2016), „Medien der Aufklärung“ (2017) jt. Need ideerohked mõttetalgud on osa suurest, sajandeid ja piire ületavast Balti kirjakuultuuri ajaloo projektist, mille algatasid juba 2009. aastal kirjandusteadlased Liina Lukas ja Jaan Undusk.⁵³ Lätis, kus 18. sajandi uurimisele on pööratud võrreldes 16.–17. sajandiga tunduvalt rohkem tähelepanu, võeti hetkeseis kokku suurel rahvusvahelisel konverentsil, millega tähistati Läti (rahva)valgustuse suurkuju Gotthard Friedrich Stenderi (1714–1796) 300. sünniaastapäeva.⁵⁴ Baltisaksa ajalookirjutust on rikastanud Henning von Wistinghauseni suurteos Tallinna vabamüürlastest.⁵⁵ Varauusaja servale jääb ka Epi Tohvri mahukas monograafia Tartu ülikooli rektor Parrot’st.⁵⁶

⁵¹ **Jürjo, I.** Liivimaa valgustaja August Wilhelm Hupel 1737–1819. Riigiarhiiv, Tallinn, 2004; **Jürjo, I.** Aufklärung im Baltikum: Leben und Werk des livländischen Gelehrten August Wilhelm Hupel (1737–1819). Böhlau, Köln, 2006; **Jürjo, I.** Ideed ja ühiskond: Balti provintside mõtte- ja kultuuri loost 18.–19. sajandil. Koost I. Põltsam-Jürjo, T. Tannberg; toim K. Kaju. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2011.

⁵² Kroonikast kantaadini; Muusade kunstid kesk- ja varauusaegsel Eesti- ja Liivimaal. Koost K. Kaju. Eesti Ajalooarhiiv, Tartu, 2013; Kroonikast epitaafini; Eesti- ja Liivimaa varauusaegsest haridus- ja kultuurielust. Koost K. Kaju. Rahvusarhiiv, Tartu, 2017; Balti kirjasõna ja kultuurielu valgustusajastu peeglis. Koost K. Kaju. Eesti Ajalooarhiiv, Tartu, 2014; Uutmoodi ja paremini! Ühiskondlikest muutustest 18. sajandil ja 19. sajandi algul. Koost K. Kaju. Rahvusarhiiv, Tartu, 2018.

⁵³ Vt Keel ja Kirjandus, 2011, 8–9, erinumber „Baltisaksa kirjakuultuur“; teoreetilistest lähtekohtadest: **Undusk, J.** Baltisaksa kirjakuultuuri struktuurist: Ärgituseks lugejale, 561–571.

⁵⁴ Vt Gothards Frīdrihs Stenders (1714–1796) un apgaismība Baltijā Eiropas kontekstā: Kolektīvā monogrāfija = Gotthard Friedrich Stender (1714–1796) und die Aufklärung im Baltikum im europäischen Kontext [...]. Sast. un zinātn. red. M. Grudule. LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, Rīga, 2018.

⁵⁵ **Wistinghausen, H. v.** Freimaurer und Aufklärung im Russischen Reich: Die Revaler Logen 1773–1820: Mit einem biographischen Lexikon. Bd. 1–3. Böhlau, Köln, 2016.

⁵⁶ **Tohvri, E.** Georges Frédéric Parrot: Tartu Keiserliku Ülikooli esimene rektor. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 2019.

Konverentsid, kogumikud ja ajakirjade teemanumbrid on peamised kohtumispaigad, kus toimub teadmiste ülekanne ja sünnivad interdistsiplinaarsed uuringud. Nii on saanud kaante vahele Tartus toimunud konverentsi „Kommunikatsioon varauusaegses Läänemereruumis“ (2008) ettekanded, mis käsitlesid postikorralduse ja maanteede arengut, reisiliiklust, valitsuskommunikatsiooni, tekkiva ajakirjanduse ja ajalookirjutuse kommunikatiivset mõju,⁵⁷ ning Põhjasõja kapitulatsioonidele pühendatud konverentsi (2010) materjalid.⁵⁸ Tartu Ülikooli skandinavistika professor Stig Örjan Ohlsson korraldas konverentsid Tartuga seotud 17. sajandi Rootsi suurmeeste Georg Stiernhielmi ja Urban Hiärnega seotud teemadel,⁵⁹ millest eriti Stiernhielmi 400. sünniaastapäeva tähistamine (1998) näitas taset, mida siinmail polnud varem nähtud. Sarnaselt Tartu skandinavistidega koondasid Mari Tarvas jt Tallinna Ülikooli germanistid mitme valdkonna uurijad Paul Flemingi ja August von Kotzebue kultuuriloolise pärandi ümber.⁶⁰ Tartu klassikalistele filoloogidele (Janika Päll jt) on pakkunud pidepunkti üks säravaimaid *Academia Gustaviana* professoreid Johannes Gezelius.⁶¹ Latinistide (Marju Lepajõe, Kristi Viiding, Meelis Friedenthal, Kaarina Rein, Katre Kaju jt) jõuline esiletõus varauusaja uurimises on olnud märgiline ja väga oodatud, sest Põhjamaades jm on see suund olnud juba pikka aega viljakas. Uurimused, mille aineks on disputatsioonid, varauusaegne teadus ja filosoofia, juhuluule, humanistlik haridustraditsioon, lisaks publikatsioonid ja tõlked, sillutavad tänapäeva ignorantidele teed meie esimese ülikooli algusaegade vaimuilma.⁶² Samast allikast on kerkinud Euroopa kirjandusauhinnaga pärjatud Meelis Friedenthali romaan „Mesilased“ (2012). Üldisemasse kultuuriajaloo pilti asetuvad ka värskemad varauusaja religiooniuringud.⁶³ Ideeajaloo, eriti varauusaegse õigusteaduse, aga ka riikluse ja regionalismi uurimisele on pühendunud Pärtel Piirimäe, kellest 2018. aastal sai esimene mõtteloo (s.o ideeajaloo) professor Tartu Ülikoolis.

⁵⁷ Ajalooline Ajakiri / The Estonian Historical Journal, 2009, 3/4, teemanumber „Communication in the early modern Baltic Sea region / Kommunikatsioon varauusaegses Läänemereruumis“ (koost E. Küng, M. Laur, K. Lust).

⁵⁸ Die baltischen Kapitulationen von 1710: Kontext–Wirkungen–Interpretationen. Hrsg. v. K. Brüggeman, M. Laur, P. Piirimäe. Böhlau, Köln, 2014.

⁵⁹ Stiernhielm 400 år: Föredrag vid internationellt symposium i Tartu 1998. Red. S. Ö. Ohlsson, B. Ohlsson. Tartu universitet, Stockholm, 2000; Den otidsenlige Urban Hiärne: Föredrag från det internationella Hiärne-symposiet i Saadjärve [...] 2005. Red. S. Ö. Ohlsson, S. Tomingas-Joandi. Nordistica Tartuensia, Tartu, 2008.

⁶⁰ Paul Fleming und das literarische Feld der Stadt Tallinn in der Frühen Neuzeit: Studien zum Sprach-, Literatur- und Kulturkontakt einer Region. Hrsg. v. M. Tarvas. Königshausen & Neumann, Würzburg, 2011; Von Kotzebue bis Fleming: Literatur-, Kultur- und Sprachkontakt im Baltikum. Hrsg. v. M. Tarvas. Königshausen & Neumann, Würzburg, 2012.

⁶¹ Nt Hellenostephanos: Humanist Greek in early modern Europe learned communities between Antiquity and contemporary culture Ed. by J. Päll, I. Volt. University of Tartu Press, Tartu, 2018.

⁶² Early modern disputations and dissertations in an interdisciplinary and European context. Ed. by M. Friedenthal, H. Marti, R. Seidel. Brill, Leiden (ilmumas).

⁶³ Ajalooline Ajakiri, 2012, 3/4: teemanumber „Religiooni ja ateismi ajaloost Eestis“ (koost M. Friedenthal, A. Remmel); Konfessioon ja kirjakultuur. Koost P. Lotman. Eesti Rahvusraamatukogu, Tallinn, 2016.

17.–18. sajandi eesti keele, tõlkeloo ja keelemõtte uurimisel on tehtud Kristiina Rossi eestvedamisel Eesti Keele Instituudis kõrgetasemelist piiblitõlgete (Gutslaff, Virginiused, Hornung) publitseerimis- ja uurimistööd, seda nii võrdluses läti keelega kui ka koostöös mitme filoloogi (nt Kai Tafenau) ja varauusaja uurijaga. Siin leidub üks paremaid näiteid, kuidas arhiivi allikapublikatsioon loob aluse teaduslikuks arenguhüppeks.⁶⁴ Tulemusrikas on vana kirjakeele uurimine Tartus: Valve-Liivi Kingisepa ja tema õpilaste ümberpööratud, publitseeritud ja digiteeritud sõnastikud (Stahl, Rossihnius, Göseken), vana kirjakeele korpus jm.⁶⁵ Uppsalas tegeleb keeleajalooga professor Raimo Raag.

Humanismi ja usupuhastusega kui varauusaja sissejuhatusega kaasnesid põhjapoolsemas Euroopas muutused nii sõnakeskses kui ka visuaalkultuuris, samuti rituaalides, muusikas jm performatiivsetes ilmingutes.⁶⁶ Neile valdkondadele koondus teravam tähelepanu seoses reformatsiooni 500 aasta juubeliga. Üle Euroopa peeti rahvusvahelisi konverentse, koostati koguteoseid,⁶⁷ interdistsiplinaarseid kogumikke ja näitusi. Eestis 2017. aastal toimunud konverentsidest jätsid teaduslikult tugevama jälje „Indifferent Things? Material and Ceremonial Church Practices in the 16th and 17th Centuries in the Baltic Sea Region“ (korraldajad Krista Kodres, Anu Mänd jt; kogumik ilmumas) ning „Reformatsioon – tõlgendused ja tõlked“ (Piret Lotmani eestvedamisel).⁶⁸ Asjaolu, et Eesti ajaloo ja kirikuloo periodiseerimise ei puutu reformatsioon ja varauusaeg endiselt pahatihti kokku,⁶⁹ suure juubeli saginas ei meenunud.

Avastusliku ja uuendusliku uurimistöö kõrval on jõudsalt edenenud allikmaterjalide koondamine, süstematiseerimine, bibliografeerimine⁷⁰ ja kättesaadavaks tegemine. Tihtipeale on uurijad ise võtnud pikkadeks aastateks enda õlule sipelgatöö, millest nähtavama osa moodustavad allikapublikatsioonid, leksikonid ja tõlked (sh lugemikud). Eesti keeles on ilmunud Christian Kelchi kroonika (tlk Ivar Leimus, 2004, 2009), Dionysius Fabriciuse kroonika (tlk Jaan Unt, 2010), Georg Mülleri

⁶⁴ Common roots of the Latvian and Estonian literary languages. Ed. by K. Ross, P. Vanags. Peter Lang, Frankfurt am Main, 2008; Piiblikonverentsid ja keelevaidlused: Põhjaeestikeelse Piibli tõlkimise ajaloost (1686–1690): Allikapublikatsioon. Koost L. Pahtma, K. Tafenau; toim J. Beyer. Eesti Ajalooarhiiv, Tartu, 2003.

⁶⁵ Vt vana kirjakeele korpus. Väljaanded: <https://vakk.ut.ee/väljaanded.php>.

⁶⁶ Vt: Images and objects in ritual practices in medieval and early modern Northern and Central Europe. Ed. by K. Kodres, A. Mänd. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, 2013.

⁶⁷ Die baltischen Lande im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung: Reformation und Ethnizität: Sorben, Letten und Esten im 16. und 17. Jahrhundert. Hrsg. v. S. Hose, M. Mahling, F. Pollack. Domowina-Verlag, Bautzen, 2019.

⁶⁸ Reformatsioon – tõlkeid ja tõlgendusi. Koost P. Lotman. Eesti Rahvusraamatukogu, Tallinn, 2020. Vt ka Reformatsioon 500 – vaimsus, kultuurimõjud, perspektiivid. Koost R. Tasmuth, A. Burghardt, T.-A. Pöder. EELK Usuteaduse Instituut, Tallinn, 2017. Vt ka **Lotman, P.** Reformatsiooni saadikud. – Sirp, 02.03.2018.

⁶⁹ Nt **Saard, R.** Ristitud eestlane: Kristluse ajalugu Eestis keskajast tänapäevani. Argo, Tallinn, 2018; Eesti kiriku- ja religioonilugu: Õpik kõrgkoolidele. Koost ja toim R. Altnurme. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 2018.

⁷⁰ Nt Tartu Ülikooli trükikoda 1632–1710: Ajalugu ja trükiste bibliograafia. Toim M. Rand. Tartu Ülikooli Raamatukogu, Tartu, 2000.

jutluste uusväljaanne (Küllli Habicht, Kai Tafenau, 2007), publitseeritud on Johann Christoph Brotze „Estonica“ (Raimo Pullat, Ants Hein, Ivar Leimus, Ants Viires, 2009), kaupmees Matheus Spielmanni arveraamatud (Ivar Leimus, 2017), eesti pulmakommete kirjeldused (Ants Hein, 2018) jpm. Kõigi nende teadmiste vundamendiks on hästi korraldatud mäluasutused ning väljaanded ja lahendused, mis teevad materjalid uurijatele hõlpsamalt kättesaadavaks ja moodustavad elutähtsa osa ka varauusaja uurimise ökosüsteemist: AIS, Saaga, kaartide infosüsteem,⁷¹ Digar, DSpace, ETERA, tekstikogu EEVA jt.

KOKKUVÕTTEKS

Viimased veerandsada aastat on andnud Eesti ajalookirjutusele „varauusaja“. Paari kümnendi jooksul toimunud võib kirjeldada kui 1990. aastatel alanud ja pikale veninud üleminekuperioodi, mida iseloomustavad ühtaegu nii viljade küpsemise kui ka pungade puhkemise tendents: ühelt poolt teenekate mentorite põlvkonna taandumine, nende algatatud uurimistraditsioonide jätkamine ja koguni kaugest minevikust kummitanud järeltööde tegemine; teiselt poolt uute suundade ja noorte pealekasv. Paralleelselt sellega on valminud väitekirjad uurijatel, kes muudes oludes võinuks promoveeritud saada paarkümmend aastat kiiremini. Vaid mõni üksik neist ootab veel järke.

Dissertatsioonid, monograafiad, aga veel enam kogumikud näitavad, et ajalookirjutuse teemavalikus ei domineeri enam poliitiline ja agraarajalugu, vaid kultuuri-ajalugu, seda kõige laiemas tähenduses. Nihkunud on uurijate huvifookus, laienuvad allikate ring, lagunenu distsipliin eraldavad barjäärid, teisenenu tõlgendus- skeemid ja meetodid, tihenu rahvusvaheline koostöö. Harjumuspärase kate- gooriad on asendunud uutega ja neis tuultes on muutunud ka kirjutusviis. Kunstiajalugu, mis on uuest ehk enim innustunud, on end (alates 2011. aastast) kehtestanud ka ajalookirjanduse aastapreemia nimekirjas.

Varauusaja uurimine on sedavõrd mitmekesisestunud ja fragmenteerunud, et isegi ajajärgu sees ja väikeses Eestis ei jõua uurijad üksteise tegemistega alati kursis olla. Publitseerimine nii Eestis kui ka Eesti teemade sidumine rahvus- vahelise kontekstiga on plahvatuslikult kasvanud, mistõttu leidis ka siinse üle- vaate kirjutamiseks koostatud bibliograafia vaid osaliselt kasutamist ning paljud olulised nimed ja teosed jäid mainimata, kas või näiteks maakondlikud kogu- teosed, milles on ilmunud tuumakaid peatükke. Artiklite tasemele, kus toimub suurem osa ajalookirjutuse otsingutest, uuendustest ja teaduskäibest, me paraku ei jõudnudki, mistõttu suurt hulka teemavaldkondi (ideede-, haridus- ja kooli- ajalugu, raamatulugu, kirikulugu, majandus- ja sotsiaalajalugu, numismaatika jpm) sai üksnes riivatud, kui sedagi. Sisuliste väitluste (periodiseerimise, päris- orjuse, rahvastikukaotuste jt küsimustes) ning tulisemate vaidluste (Undusk ja

⁷¹ Lisaks Saagale vt: **Ehrensverd, U.** *Topographica Estoniae*: Handritade kartor och ritningar över Estland i svenska offentliga samlingar. – Eesti Teadusliku Seltsi Rootsis aastaraamat XII, 1991–1999. Stockholm, 2001, 5–289.

Brüggemann, Maiste ja Mänd, Beyer ja Aarma, Küng ja Tarkiainen) käsitlemisest rääkimata.

Varauusaja vallas toimuv paistab aktiivsuse poolest silma mitte üksnes võrdluses Lätiga, vaid ka Eesti ajaloo- ja kultuuriuuringute üldpildis. Proportsioonide hooamamiseks on vaja kaugemat perspektiivi, aga hetkeolukord, kus koostööd teevad kolleegid erinevatest instituutidest, uurimiskeskustest, arhiividest, raamatukogudest ja muuseumidest ning konverentsidel, projektides ja raamatukaante vahel saavad kokku üha eripalgelisemad uurijad „meilt ja mujalt“, tundub varasemate aegadea võrreldes paljulubav. Üha tähtsam on olla ka avalikkuse jaoks pildis, mida on mõistagi saanud paremini ära kasutada kunstiteadlased, nii nagu Sittowiga, nõnda praegu ka „ülbe ja andeka“ Ackermanniga.⁷² Samas ei soosi projektipõhisus oma ajutise hüpliku iseloomu, ebakindla finantseerimise, monograafiate alaväärtustamise ja võistleva tõestamisvajadusega pidevust ja süstemaatilisust, mida vajavad pikaajalist töörahu ja stabiilset meeskonda nõudvad teemad. Hea, kui sellised õnnestub liita akuutsete rahvusvaheliste uurimissuundade ja projektidega, nagu näiteks keskkonnaajalugu, mille uurijad said 2019. aastal kokku Tallinna Ülikoolis peetud konverentsil „Boundaries in/of Environmental History“. Sealsamas ja samal aastal pidas suurt aastakonverentsi teemal „Global Cultural History“ Rahvusvaheline Kultuuriajaloo Selts eesotsas sellise korüfeega nagu Peter Burke. Aga kui küsida, kas oleks võimalik mitmekõiteline Eesti „uus kultuuriajalugu“, mis kataks kõik tähtsamad moodsad teemad, siis selgub, et tegelikult on uurijaid vähe ja paljud valdkonnad katmata.

Või kes ja kuidas, kelle rahastamisel võiks kokku panna laiahaardelise Eesti varauusaja käsitluse, mis lähtub selle perioodi uurimise rahvusvahelistest suundadest, kontseptsioonidest ja n-õ kotkaperspektiivist?⁷³ Nii nagu hääbus Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut, on hääbunud ka mitmed olulised uurimissuunad, näiteks kas või ajalooline demograafia, mis pärast Heldur Palli lahkumist (2003) ootab varauusaja osas uut algust. Õigusajalugu, eriti 16.–17. sajandi oma, vajab süstemaatilist läbitöötamist, kas või selleks, et käia kaasas neoinstitutsionalistlikust arusaamast lähtuva õiguse ja institutsioonide ajaloo tagasipöördumisega. Koostööl ning teadmiste ja meetodite sünergial põhinev uurimistöö jääb asendamatuks ja laieneb kindlasti edaspidigi. Näiteks pakub varauusaja uuringutes juba kirjeldatud suundade kõrval olulist lisateavet arheoloogilise ja osteoloogilise leiuainese analüüs klimatoloogia, meditsiini jm aspektidest, keskkonnaajalugu mitmekesistab varasemat agraarajaloo temaatikat, keele- ja kirjandusteadus hariduslugu, etnoloogia ja folkloristika argi- ja sotsiaalajalugu. Interdistsiplinaarsed põimingud ei pruugi olla sugugi ühesuunalised: vanad head ajaloolaste tööriistad (arhiivide tundmine, allikakriitika, paleograafia, inglise keelest kaugemale ulatuv keelteoskus) aitavad edaspidigi luua kindlamat jalgealust uurijatele, kes kipuvad teooria kõrgustesse tõustes

⁷² Vt <https://www.ackermann.ee/> (07.07.2020).

⁷³ Vrd nt Jones, G., van Leeuwen, M. H. D., Broadberry, S. The future of economic, business, and social history. – Scandinavian Economic History Review, 2012, 60, 3, 225–253. Varauusaja võrdleval uurimisel on tähtis koht kirjastuse Brill ajakirjal Journal of Early Modern History, alatiitliga „Contacts, Comparisons, Contrasts. Early Modernity Viewed from a World-Historical Perspective“.

pead kaotama. Kõige selle juures ei tohi kaotada silmist ja käest (sh rahastamise mõttes) siinse maa ja rahva ajalugu, kõlagu see fraas nii vanamoodsalt või ebahuvitavalt kui tahes.⁷⁴

TÄNUAVALDUS

Aivar Põldvee panust artikli valmimisse on toetanud teadusprojekt IUT31-6 „Eesti ajaloo rahvusülene raamistik: transkultuurilised põimingud, ülemaailmsed organisatsioonid ja piiriülene ränne (16.–21. saj)“.

ESTONIAN EARLY MODERN RESEARCH IN THE TWENTY-FIRST CENTURY

Aivar PÕLDVEE and Marten SEPPEL

The early modern period as a separate historical period has been recognised in Estonian historiography only in the last twenty five years or so. Some German and English works on Estonian history talked about the early modern centuries before the 1990s. Broadly speaking, the early modern period spans three centuries (1500–1800), although the Russian-Livonian War (1558) has long dominated Estonian historiography as the beginning of modern times. Thus, the early modern period in its many facets still needs a more thorough discussion in the context of Estonian history, although this goes beyond the framework of the present essay. Instead, it discusses the main developments in history writing on the sixteenth–eighteenth centuries during the most recent two decades (2000–2020).

Thirty years ago historical research, as with the Estonian science and humanities in general, found itself in a situation where ideological pressure had disappeared, borders had opened up and opportunities increased. Initially, it was faced with the need to deal with the so-called blank spaces of history and to reorient. At a time when many historians went into politics, business, or were lost to the profession in other areas, those who remained loyal to history research found themselves in the midst of postcolonial chaos and restructuring. The winds of postmodernism blew through the Western world, and one discipline after another went into a ‘turn’. It must be emphasised, however, that the better part of Estonian history writing had also tried to be up-to-date and creative during the Soviet period. In the 1970s and 1980s, climate history, history of mentalities and everyday life as well as impulses from the Annales School, sociology, semiotics, interdisciplinarity, *longue durée* and mathematical methods did not pass the history students of the University of Tartu.

⁷⁴ Vt ka **Rosenberg, T.** Eesti ajalugu – kas rahvusajalugu, maa-ajalugu või regionaalajalugu? – Rahvusvahelised rahvusteadused: Artiklikogumik rahvusülikooli 95. juubeliks. Toim T. Hennoste. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 2014, 19–39.

The study of the early modern centuries – especially the Swedish rule period of the seventeenth century – has a long tradition in Estonian historical writing from the very birth of national historiography. This has provided a strong basis to study early modern history right up to today. The generational change that began in the 1990s can be seen in three multi-volume general histories (*History of Estonia*, *Estonian Art History* and *History of Tallinn*); milestones that summarised the research results of the last half century but at the same time offered an opportunity to the new generation to leave their mark in such monumental publications. These volumes also mark the end of the transition period of history writing that started after the collapse of the Soviet system.

Over the last twenty years the spectrum of topics covered from the sixteenth–eighteenth centuries has no longer been dominated by political history, agrarian history or historical demography, but by cultural history in the broadest sense. The histories of trade, towns and communication have also been important trends. And perhaps the most revolutionary has been study of the history of art. Since 2000, the number of doctoral dissertations on history has grown exponentially. Researchers of Estonian origin have defended more than 30 theses on early modern centuries, of which as many as two thirds can be classified as cultural history (language, literature, art, theology, education, historiography, history of ideas, etc.). Two thirds of these dissertations were defended at the University of Tartu, four at Tallinn University and two at the Estonian Academy of Arts. These are the three Estonian universities where early modern research is mainly carried out, although a separate professorship of early modern history has not yet been created in Estonia.

In the last two decades, in addition to exploratory and innovative research, the source base has developed strongly, and clear-cut barriers that once separated disciplines have dissolved. Thus, history has been written and interpreted in more varied ways. The study of the early modern period is so diversified and fragmented that even professional researchers in small Estonia are not able to keep up with all the developments in the field. Publishing both in Estonia and abroad as well as linking Estonian topics to international contexts has grown exponentially, which, of course, characterises not only the study of early modern history, but the whole of history writing in Estonia.